امەريكا شينجياڭغا سياتتىن زاڭ جوباسنا قول قويىپ، حالقارالىق زاڭغا اشقتان ـ اشق قايشىلىق جاسادى

ـ ەگىيەتتىڭ جۇڭگودا تۇرعان بۇرىنعى باس ەلشىسى جالالمەن سۇحبات

□ **شينحۇا اگەنتتىگىنىڭ تىلشىلەرى ۋ دانني، ماحموت فولي**

امەريكانىڭ ايتىلمىس "2020 ـ جىل ۇيعۇر ادامدىق ۇقتارى سياسات زاڭ جوباسنا" قول قويىپ، زاڭ ساناتىندا قابىلداۋىنا مەڭزەس، ەگىيەتتىڭ جۇڭگودا تۇرعان بۇرىنعى باس ەلشىسى مۇحاممەد نۇايمان جالال جۇنقتا ەگىيەتتىڭ استانا كايردە شينحۇا اگەنتتىگى تىلشىلەرىنىڭ ارناۋلى سۇحباتىن قابىلداعاندا مىنانى ءبىلدىردى: بۇل ارەكەت حالقارالىق زاڭ مەن حالقارالىق قارىم ـ قاتىناستاردىڭ نەگىزگى ولشەمىنە اشقتان ـ اشق قايشىلىق جاسادى، ول ـــ جۇڭگونىڭ ىشكى ىسىنە دورەكىلىكپەن كىلىككەندىك.

جالال مىنالاردى باسا دارىپتەدى: امەريكا ۇكىمەتى بولسىن، الدە پارلامەنتى بولسىن، ءبارىنە كەلەدى.

"مەن شينجياڭغا تالاي رەت بارعانمىن، سوڭعىسى 2014 ـ جىل، مەن ول جەردەگى ناقتى جاعدايدى ءوز كوزىممەن كوردىم". شينجياڭ جەر اۋدانىنىڭ كەڭدىگىمەن، زاتتىق بايلىعىنىڭ مولدىعىمەن، قالا كوشەلەرىنىڭ تازا دا رەتتىلگىمەن، ۇلكەن ـ كىشى كوشەلەرىنەن جەمىس ـ جيدەك، قاۋىن ـ قاربىزدىڭ ءىسى اڭقىپ تۇراتىندىعىمەن جالالدىڭ ەسىندە قالىپتى.

جالال شينحۇا اگەنتتىگىنىڭ تىلشىسىنە ءوزىنىڭ شينجياڭغا بارعان ءار جولعى ساپارىندا ۇيعۇر حالقىنىڭ ءبىلىم الۋ، جۇمىستانۋ، ءدىن سياقتى جاقتاردا تولىق ەركىندىكتەن يگىلىكتەنىپ وتىرعاندىعىن سەزىنگەنىن ايتتى. "ەشتەڭەدە، مەن ادامداردىڭ ەمىن ـ ەركىن ءدىني قيىلدار وتكىزىپ جاتقانىن كوردىم"، ـ دەيدى ول.

ىنىڭ وزگە ەلدىڭ ىشكى ىسىنە باعىتتالعان زاڭ جوباسنا قول قويۋاتىن قاقسى جوق.

زاڭ جوباسنا قول قويىلعاننان كەيىن، شينجياڭداعى ءار ۇلت كادر ـ جۇرتشىلىعى، عىلىم سالاسىنداعى قايراتكەرلەر، ءدىن سالاسىنداعى قايراتكەرلەر، ت.ب ەرەكشە كەكتەنىپ، قاتاڭ جازعىردى جانە باتىل قارسى تۇردى، جالال بۇنى تۇسىنەتىندىگىن جانە قولدايتىندىعىن ءبىلدىردى. ول بىلاي دەدى: امەريكانىڭ بۇل ارەكەتى ـــ جۇڭگونىڭ ىشكى ىسىنە دورەكىلىكپەن كىلىككەندىك، جۇڭگونىڭ يەلىك ۇقىعىنا اۋىر دارەجەدە زالال جەتكىزگەندىك، ۇزاقتان بەرى ونىڭ شينجياڭعا سياتىن ماسەلە جونىندە جۇڭگونى ايىپتاۋىندا فاكت انىق بولماۋ، دۇرىس پەن بۇرىستى شاتىستىرۋ ماسەلەسى ورىن تەۋىپ كەلەدى.

شينجياڭدى بىلىقتىرۋ، جۇڭگونى شاۋجايلاۋداي امەريكا ۇلگىسىندەگى "ادامدىق ۇقىق" جەلەۋىنە جات نيەت جاسىرىنعان

امەريكا نە ءۇشىن ايتىلمىس "شينجياڭ ماسەلەسىن" كوتەرىپ شىعادى؟ مۇندا، ءارى وتە تەرەڭ تاريحي تورىكىن، ءارى شۇعىل رەالدىق قاجەت بار.

دۇنيە جۇزىلىك 2 ـ سوعىستان كەيىن، امەريكا سوۋەت وداعىمەن دۇنيە ءجۇزىنىڭ قوجاينى بولۋعا تالاسۋداي ستراتەگيالىق ويدى تياناق ەتىپ، وتكەندە شينجياڭعا ۇزاق ۋاقىت ۇزدىكسىز نازار اۋدارۋ نەگىزىندە، جۇيەلىلىنگەن سىنالاپ كىرۋ ساياساتىن اتقاردى. باستىسى، اسكەري اقىلشىلاردى شينجياڭعا كەلىپ تەكسەرۋگە، اسكەري نسانالار ينفورماتسيالارىن جيناۋعا جەبەردى؛ امەريكاعا جان تارتاتىن كۇشتەردى جەتىلدىرىپ، شينجياڭداعى "ءپان ءىسلاميزم"، "ءپان تۇركيزم" ەلەمەنتتەرىنىڭ بولشەكتەۋشىلەرىنە قولداۋ كورسەتتى، "شينجياڭدى دەربەستەندىرۋ" قاسكۇنەمدىگىن جانە ارەكەت قادامىن جوسپارلادى؛ قىرۋار تىلشىلەردى شينجياڭعا كەلىپ تىلشىلىك جاساپ، جاعدايدى بارلاپ، ۇعىسىپ، بەلسەنە قۇلىق ۇيرەتىپ، امەريكا ءۇشىن شينجياڭعا ساياتىن ۇزاق ۋاقىتتىق ستراتەگيالىق نسانالاردى جاساۋعا قىزمەت وتەۋگە جىبەردى.

قىرعي قاباقتىق سوعىس ايقاتاعاننان كەيىن، ەكى ۇيەكتى جۇيە ىدىراپ، امەريكا الەمدىك ستراتەگيالىق باعىتىن قايتادان رەتتەپ، بۇرىنعى وڭىرلىك ستراتەگياعا باسا ءمان بەرۋدەن امەريكا ۇلگىسىندەگى قۇن كوزقاراسىن سىرتقا شىعارۋعا باسا ءمان بەرۋگە قاراي بۇرىلىس جاسادى. 1990 ـ جىلدان كەيىن، امەريكانىڭ ەلەمەكەتتىك كەڭەسى جىلدىق «ادامدىق ۇقىق بايانداماسىن» مەرزىم سايىن جاريالاپ، جۇڭگونى ادامدىق ۇقىقتا اۋىر دارەجەدە قول سۇققان ەل دەپ سانادى، ءارى ايتىلمىس "شينجياڭنىڭ ادامدىق ۇقىق ماسەلەسىن" وسىنىڭ ىشىنە كىرگىزدى. امەريكاداعى ءىشىنارا ساياساتپازدار شينجياڭ ۇلتتىق بولشەكتەۋشىلەردىڭ ۇاكىلدىك ەتەتىن ادامدارىن ءجيى قابىلداپ، امەريكا پارلامەنتى بولشەكتەۋشى كۇشتەردى اشق ـ اشكەرە قارجىمەن قامدادى جانە تەحنيكالىق قولداۋ كورسەتتى، امەريكاداعى ءىشىنارا ادامدىق ۇقىق ۇيىمدارى، اۋەلى، شينجياڭعا جازالاۋ جۇرگىزەمىز دەپ كوپە ـ كورنەۋ داۋردىڭ ىرىنان ءوتۋ ءۇشىن ەلدىڭ ىشكى ىسىنە ارالاسۋ ارقىلى شينجياڭدى ءبولۋ ماقساتىن كوزدەيتىن ەكەنىن ايتتى. ول بىلاي دەپ قارادى: باتىس اقپارات قۇرالدارىنىڭ ۇنەمى شينجياڭعا ساياتىن ماسەلەلەر تۇرالى فاكتتەردى ويدان قۇراپ شىعارۋىنىڭ نەمەسە ونى بۇرمالاۋىنىڭ ماقساتى جۇڭگوعا كۇيە جاعىپ، جۇڭگونىڭ دامۇىن شاۋجايلاۋ سىندى ساياسي ماقساتقا جەتۋ. "ولار ۇنەمى جۇڭگوعا قارسى ۇيىمداردان سىڭار جاقتىلى كوزقاراستاعى، وبەكتيۋ ەمەس ينفورماتسيالار الادى". ول: ەگىيەتتىڭ جانە باسقا دا ارەب ەلدەرىنىڭ جۇڭگومەن دوستىق قارىم ـ قاتىناسى شىندىقپەن ساناسپاعان زاڭ جوبانىڭ جانە حابارلاردىڭ نەپالنا ۇشىراماۋىنا، ـ دەدى.

"جۇڭگو بايىرعى ورەكەنيەتكە جانە تەرەڭ نەگىزگە يە ەەملەكەت، حالقى اق كوڭىل، دوس پەيىل، مەن از ۇلتتاردىڭ ۇقىق ـ مۇددەسى جۇڭگودا جاقسى قورعالدى دەپ سەنەمىن"، ـ دەيدى جالال.

(شينحۇا اگەنتتىگىنىڭ 6 ـ ايدىڭ 21 ـ كۇنى كايردەن بەرگەن حابارى)

امەريكانىڭ "شينجياڭ ارقىلى جۇڭگونى شاۋجايلاۋ" قاسكۇنەمدىگى، ءسوز جوق، ويراندالادى

□ **شۇي گۇيشياڭ**

ەلىمىزدىڭ جالپىلىق ەەملەكەت قۇاتى مەن حالقارالىق ورنىنىڭ ۇزدىكسىز جوعارىلاۋىنا ساي، جۇڭگو بۇرىن بولىپ كورمەگەن دەڭگەيدە دۇنيە ءجۇزى ساحناسىنىڭ ورتالىعىنا تاياپ، حالقارادىعى نەپال قۇاتى ۇزدىكسىز كەڭەيدى. امەريكا باستاعان باتىس ەلدەرى شوق باسىپ وتىرعانداي بولىپ، ەرەكشە مازاسىزدانىدى جانە قۇسالاندى. ولار ايتىلمىس "شينجياڭ ماسەلەسى"، "شيزاڭ ماسەلەسى"، "شياڭگاڭ ماسەلەسى"، "تايۋان ماسەلەسى" سياقتىلاردان پايدالانىپ تۇس ـ تۇستان انتالاپ، توسقاۋىل قويماقشى بولدى، بۇل رەت تاعى ايتىلمىس "2020 ـ جىل ۇيعۇر ادامدىق ۇقتارى سياسات زاڭ جوباسىن" العا تارتىپ، ەرەكشە قيسىنسىزدىقپەن ەل ءىشى زاڭعى فورماسىندا جۇڭگونى جازالاپ، امەريكانىڭ قولىنان كەلگەن جاماندىقتىڭ ءبارىن دىستەيتىن، امالدىڭ بارىنشا كەدەرگىلىك جاسايتىن، ويران سالاتىن، جۇڭگونىڭ دامۇ ايماق الىسىن بوگەۋگە ۇرىنعان سۇرقيا ماقساتىن تاعى ءبىر رەت ايپارادداي اشتى.

شينجياڭدى بىلىقتىرۋ، جۇڭگونى شاۋجايلاۋداي امەريكا ۇلگىسىندەگى "ادامدىق ۇقىق" جەلەۋىنە جات نيەت جاسىرىنعان

امەريكا نە ءۇشىن ايتىلمىس "شينجياڭ ماسەلەسىن" كوتەرىپ شىعادى؟ مۇندا، ءارى وتە تەرەڭ تاريحي تورىكىن، ءارى شۇعىل رەالدىق قاجەت بار.

دۇنيە جۇزىلىك 2 ـ سوعىستان كەيىن، امەريكا سوۋەت وداعىمەن دۇنيە ءجۇزىنىڭ قوجاينى بولۋعا تالاسۋداي ستراتەگيالىق ويدى تياناق ەتىپ، وتكەندە شينجياڭعا ۇزاق ۋاقىت ۇزدىكسىز نازار اۋدارۋ نەگىزىندە، جۇيەلىلىنگەن سىنالاپ كىرۋ ساياساتىن اتقاردى. باستىسى، اسكەري اقىلشىلاردى شينجياڭعا كەلىپ تەكسەرۋگە، اسكەري نسانالار ينفورماتسيالارىن جيناۋعا جەبەردى؛ امەريكاعا جان تارتاتىن كۇشتەردى جەتىلدىرىپ، شينجياڭداعى "ءپان ءىسلاميزم"، "ءپان تۇركيزم" ەلەمەنتتەرىنىڭ بولشەكتەۋشىلەرىنە قولداۋ كورسەتتى، "شينجياڭدى دەربەستەندىرۋ" قاسكۇنەمدىگىن جانە ارەكەت قادامىن جوسپارلادى؛ قىرۋار تىلشىلەردى شينجياڭعا كەلىپ تىلش